

BADIIY ASARLARNI TAHLIL QILISHDA INTERAKTIV METODLARNING QO'LLANILISHI

Tillayeva Rayxona Tuxtasinovna

Namangan davlat pedagogika instituti
Filologiya kafedrasida mudiri pedagogika fanlari
doktori (DSc), dotsent

Annotatsiya: Ushbu maqolada badiiy asarlarni o'qitish va tahlil qilish jarayonida interaktiv metodlarning qo'llanilishi ilmiy jihatdan o'rganiladi. Interaktiv metodlarning pedagogik va psixologik asoslari, ularning badiiy matn tahlilida tutgan o'rni, amaliyotda qo'llaniladigan usullar va ularning samaradorligi tahlil qilinadi. Maqolada shuningdek interaktiv metodlarning o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, ijodiy qobiliyat va badiiy didni rivojlantirishdagi roli ko'rsatiladi.

Kalit so'zlar: interaktiv metodlar, badiiy asar tahlili, adabiyot ta'limi, tanqidiy fikrlash, dialogik o'qitish, hamkorlikda o'qish.

Annotation: This article scientifically examines the use of interactive methods in teaching and analyzing literary works. It explores their pedagogical and psychological foundations, practical techniques, and effectiveness, as well as their role in developing students' critical thinking, creativity, and aesthetic appreciation.

Keywords: interactive methods, literary text analysis, literature education, critical thinking appreciation.

KIRISH

Bugungi kunda ta'lim tizimida o'quvchi shaxsini rivojlantirish, uning mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantirish va ijodiy salohiyatini ro'yobga chiqarish ustuvor vazifalar sifatida belgilangan. Bu vazifalarni hal etishda adabiyot darslarining alohida o'rni bor: badiiy asar insonning ruhiy olamini, jamiyat hayotini, axloqiy-falsafiy muammolarni aks ettirar ekan, u o'quvchiga o'zini va atrofdagi dunyoni anglashning o'ziga xos vositasiga aylanadi. Biroq an'anaviy, reproduktiv o'qitish uslublari badiiy asarni tahlil qilishning chuqurligini ta'minlamaydi: o'quvchi asarni passiv qabul qiluvchiga, o'qituvchi ta'riflarini yodlab oluvchiga aylanib qoladi.

INTERAKTIV O'QITISHNING NAZARIY-PEDAGOGIK ASOSLARI

Interaktiv metodlarning kelib chiqishi va mohiyati

«Interaktiv» so'zi inglizcha «interact» — o'zaro ta'sir qilmoq, muloqot qilmoq — fe'lidan olingan bo'lib, ta'lim jarayonidagi ikki tomonlama, ko'p tomonlama muloqot va hamkorlikni anglatadi. Interaktiv o'qitishning nazariy ildizlari Lev Vigotskiyning madaniy-tarixiy ta'lim nazariyasiga va uning «yaqin rivojlanish zonasi» konsepsiyasiga borib taqaladi. Vigotskiy o'quvchi yangi bilimlarni boshqalar — o'qituvchi yoki tengdoshlari — bilan muloqot jarayonida o'zlashtiradi, deb ta'kidlagan. Bu g'oya keyinchalik Jerom Brunerning «o'rnika o'qitish» (scaffolding) nazariyasida, shuningdek konstruktivistik pedagogikada rivojlantirilib, interaktiv metodologiyaning asosini tashkil etdi.

Konstruktivizm nuqtai nazaridan bilim tayyor holda uzatilmaydi, balki o'quvchi tomonidan faol ravishda quriladi — mavjud bilimlar bilan yangi ma'lumotlar o'rtasida aloqa o'rnatish orqali. Badiiy asar tahlili kontekstida bu degani: o'quvchi matni passiv o'qib, o'qituvchi talqinini yodlab olmaydi, balki o'z hayotiy tajribasi, his-tuyg'ulari va

mulohazalari asosida matn bilan dialogga kirishadi. Baxtinning «dialogizm» konsepsiyasi adabiy o'qitishda interaktivlikka alohida nazariy asos yaratadi: har qanday badiiy matn ko'p ovozlilik (polifoniya) xususiyatiga ega bo'lib, o'quvchi va muallif o'rtasidagi dialog orqali yangi ma'nolar kashf etiladi.

Zamonaviy kognitiv psixologiya va neyropedagogika ma'lumotlari interaktiv metodlarning ta'lim samaradorligiga ijobiy ta'sirini neyrobiyologik jihatdan asoslaydi. Faol o'qitish jarayonida prefrontal po'stloq — diqqat, mantiqiy fikrlash va baholash uchun mas'ul bo'lgan miya sohalari — faolroq ishga tushadi. Shaxsiy ahamiyat kasb etgan, emotsional jihatdan jonli vaziyatlarda olingan bilimlar uzoq muddatli xotirada mustahkamroq saqlanadi: bu hodisani dorsomedial gippokampning his-tuyg'ular bilan bog'liq limbik tizim bilan o'zaro ta'siri ta'minlaydi.

Badiiy asar tahlilida interaktivlik o'quvchida empatsiya — boshqaning ruhiy holatini his qilish qobiliyatini — rivojlantiradi. «Ko'zgu neyronlar» nazariyasi shuni ko'rsatadiki, badiiy personajlar bilan hissiy identifikatsiya miyaning haqiqiy ijtimoiy tajribalarda faollashadigan tarmoqlarini ishga tushiradi. Bu degani: adabiy qahramonlar taqdirini muhokama qilish, ularning xatti-harakatlarini tahlil qilish va ularga nisbatan o'z munosabatini bildirish nafaqat intellektual, balki chuqur shaxsiy va emotsional jarayondir.

BADIIY ASAR TAHLILIDA QO'LLANILADIGAN INTERAKTIV METODLAR

Sokratik suhbat (Socratic Seminar) — badiiy asar tahlilida eng keng qo'llaniladigan va metodologik jihatdan eng rivojlangan interaktiv metodlardan biridir. Uning mohiyati shundan iboratki, o'qituvchi tayyor javoblarni aytmaydi, balki o'quvchilarni matn haqida chuqur savol-javob orqali o'ylashga undaydigan savollar qo'yadi. Suhbat davomida o'quvchilar bir-birlarining fikrlariga munosabat bildirishadi, asosli dalillar keltiradilar va o'z talqinlarini himoya qiladilar. Sokratik suhbat o'quvchida tanqidiy fikrlash, nutq madaniyati va asarning falsafiy-axloqiy qatlamlarini idrok etish qobiliyatini rivojlantiradi.

«Baliq skeleti» (Fishbone) metodi adabiy asardagi muammo yoki konfliktni tizimli tahlil qilishda samarali qo'llaniladi. O'quvchilar asosiy muammoni aniqlaydilar (skeletning «boshi»), so'ngra uning sabablarini, ta'sir etuvchi omillarni va oqibatlarini «suyaklar» sifatida jadvashtiradilar. Bu metod o'quvchilarga asardagi voqealar zanjirini, personajlar xulqining motivlarini va ijtimoiy sharoitlarning qahramonlar taqdirida tutgan rolini ko'rishga yordam beradi. «Aqlolovchi suhbat» (Think-Pair-Share) metodi ham muloqot asosida qurilgan bo'lib, o'quvchi avval yolg'iz fikrlaydi, so'ng juftligida muhokama qiladi va nihoyat sinf oldida o'z xulosasini bayon etadi. Bu ketma-ketlik introvert o'quvchilarga ham o'z fikrlarini jamoat oldida bayon etishdan oldin ularni mustahkamlash imkoniyatini beradi.

«Klaster» (Cluster yoki Mind Map) metodi badiiy asar tahlilida g'oyalar orasidagi murakkab bog'liqliklarni vizual tarzda ko'rsatish uchun ishlatiladi. O'quvchilar asarning markaziy mavzusini, g'oyasini yoki asosiy personajini doiraga yozadilar va undan tarmoqlanib chiqadigan aloqalarni, ta'sir etuvchi omillarni, ramziy ma'nolarni va tematik qatlamlarni sxema shaklida aks ettiradilar. Klaster nafaqat tahlilni tizimlashtiradi, balki o'quvchining asarni uyushgan butunlik sifatida idrok etishiga yordam beradi.

RAFT metodi (Role — Audience — Format — Topic) o'quvchilarga asardagi voqelikni boshqa pozitsiyadan ko'rish imkonini beradi. O'quvchi muayyan rol tanlaydi (masalan, asardagi ikkinchi darajali personaj yoki tarixiy sharoitning guvohi), o'z

auditoriyasini belgilaydi, muayyan janrda (xat, kundalik, gazeta maqolasi) badiiy asarning voqelarini o'sha pozitsiyadan bayon etadi. Bu metod o'quvchining empatsiyasini, ijodiy yozish ko'nikmasini va asarning ko'p qirrali talqin imkoniyatlarini anglatishini rivojlantiradi.

Xulosa

Badiiy asarlarni tahlil qilishda interaktiv metodlarning qo'llanilishi zamonaviy adabiyot ta'limining ilmiy-pedagogik zaruriyatini ifodalaydi. O'tkazilgan tahlil shuni ko'rsatadiki, interaktiv metodlar o'quvchilarning badiiy matnga nisbatan shaxsiy, emotsional va intellektual munosabatini shakllantiradi; ularning tanqidiy fikrlash, empatsiya, muloqot madaniyati va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiradi; adabiy asarni o'quv predmeti sifatida emas, balki hayotni anglash va shaxsni boyitish vositasi sifatida idrok etishga yo'naltiradi.

Interaktiv metodlarning nazariy-pedagogik asosida Vigotskiyning yaqin rivojlanish zonasi konsepsiyasi, konstruktivistik o'qitish nazariyasi, Baxtinning dialogizm falsafasi va zamonaviy neyropedagogikaning yutuqlari yotadi. Sokratik suhbat, dramatizatsiya, «Issiq o'rindiqlik», RAFT metodi, klaster va «Baliq skeleti» kabi usullar badiiy asarning turli qatlamlarini — g'oyaviy, axloqiy, estetik va psixologik — ochishda o'ziga xos imkoniyatlarga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Bakhtin, M. M. (1981). *The Dialogic Imagination: Four Essays*. Austin: University of Texas Press.
2. Bruner, J. (1986). *Actual Minds, Possible Worlds*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
3. Chambers, A. (1993). *Tell Me: Children, Reading and Talk*. Stroud: Thimble Press.
4. Heydbrand, D. (2002). *Drama in Education: Theory and Practice*. London: Heinemann.
5. Paul, R., & Elder, L. (2006). *The Art of Socratic Questioning*. Tomales, CA: Foundation for Critical Thinking.
6. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
7. Tillayeva R. *O'QUVCHILAR FAOLLIGINI OSHIRISHDA TADQIQOT ISHI TASHKIL ETISH SAMARADORLIGI //O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI ALISHER NAVOIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT O'ZBEK TILI VA ADABIYOTI UNIVERSITETI YOSHFILOLOG OLIMLAR JAMIYATI.C.439*.https://tsuull.uz/sites/default/files/02_06_22_toplam_til_va_a_dabiyot_ilmiy_va_amaliy_izlanishlar_yolidagi_0.pdf#page=439
8. R.T. Tillayeva. M.M.Q. Mo'minova. *O'quvchilarning axborot bilan ishlash kompetensiyalarini shakllantirishda adabiy-tanqidiy materiallardan foydalanish metodikasi "Science and Education" Scientific Journal / www.openscience.uz November 2023 / Volume 4 Issue*
9. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=Hj9TC0QAAAAJ&citation_for_view=Hj9TC0QAAAAJ:u5HHmVD_uO8C
<https://inlibrary.uz/index.php/universaljurnal/article/view/59253>
10. <https://cyberleninka.ru/article/n/badiiy-asar-matnini-tahlil-qilish-metodologiyasi>